

Praca jako ryzyko ubezpieczeniowe

ANDRZEJ MARIAN ŚWIĄTKOWSKI

emerytowany profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego
Akademia Ignatianum w Krakowie

STRESZCZENIE: *Praca może być uznana za zagrożenie dla zdrowia lub życia pracownika. Ponieważ praca jest ryzykiem, którego nie można wyeliminować, w przepisach prawa pracy i ubezpieczeń społecznych sformułowana została normatywna zasada pełnego ryzyka pracodawcy za szkodę, jaka nastąpić może na zdrowiu lub życiu pracowników. Ustawodawca, konstruując legalną definicję wypadku przy pracy, postąpił według reguły omnia causa fiunt. Koniecznym warunkiem wykorzystania tej zasady w postępowaniu o ustalenie charakteru prawnego zdarzenia faktycznego lub zasądzenie od pracodawcy zatrudniającego w chwili wypadku poszkodowanego pracownika jednorazowego odszkodowania oraz przyznanie innych świadczeń majątkowych i usług socjalnych ofierze wypadku lub – w razie jego śmierci – uprawnionym członkom jego rodziny jest dopełnienie wymagań określonych w art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej – nagłości i zewnętrżności zdarzenia faktycznego, przedstawione w niniejszym artykule.*

SŁOWA KLUCZOWE: *odpowiedzialność, praca, ryzyko, świadczenia majątkowe, wypadek przy pracy*

Ochrona zdrowia i życia

Ryzyko jest definiowane jako przedsięwzięcie, którego wynik jest nieznany, albowiem jest zależny od przypadku¹. Żaden europejski leksykon pojęć prawnych nie definiuje tego pojęcia. W amerykańskim słowniku określeń prawniczych ryzyko zdefiniowane jako termin z dziedziny prawa ubezpieczeniowego używane jest dla określenia niebezpieczeństwa (*danger*) lub zagrożenia (*hazard*)².

Jednym z podstawowych pojęć prawnych w stosunkach pracy jest ryzyko wystąpienia zdarzenia podczas lub w związku z zatrudnieniem. Wystąpienie ryzyka w stosunkach społecznych regulowanych przepisami prawa pracy jest ściśle powiązane ze świadczeniem pracy przez osobę zatrudnioną, przede wszystkim pracownika, ale również przez wszelkie inne osoby wykonujące pracę na innych podstawach niż stosunek pracy, osoby prowadzące działalność na własny rachunek, inne osoby

– uczniowie i studenci – przebywające w zakładzie pracy lub w innym miejscu wyznaczonym przez pracodawcę do wykonywania pracy albo odbywania praktyki zawodowej w ramach umów o pracę w celu nauki zawodu albo szkolenia zawodowego (art. 304 § 1–2 k.p.).

Ustawodawca chroni zdrowie i życie nie tylko osób zatrudnionych i przygotowujących się do zdobycia określonego zawodu czy uzyskania kwalifikacji zawodowych. Obowiązek ochrony życia i zdrowia rozszerza bowiem na wszystkie osoby niebiorące udziału w procesach pracy, przebywające w miejscach, w których prowadzona jest praca (art. 304 § 4 k.p.).

Ochrona przed ryzykiem wynikającym z pracy, jej procesów i czynników oraz ze środowiska pracy jest podstawowym prawem każdego, kto ma jakikolwiek związek z pracą. Wprawdzie art. 66 ust. 1 Konstytucji RP z 2 kwiet-

¹ S. Skorupka, H. Auderska, Z. Lempicka (red.), *Mały słownik języka polskiego*, PWN, Warszawa 1968, s. 726.

² H.C. Black, *Black's Law Dictionary. Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern*, West Publishing Co., St. Paul, Minn. 1983, s. 690.

nia 1997 r.³ gwarantuje wszystkim zatrudnionym („każdemu” świadczącemu pracę), jednak powołany przepis zawiera delegację do określenia sposobu realizacji powyższego prawa ekonomicznego oraz obowiązków pracodawcy w ustawie zwykłej. Kodeks pracy z 26 kwietnia 1974 r.⁴ jest ustawą właściwą dla określenia obowiązków stron indywidualnych stosunków pracy, innych zatrudnionych oraz samozatrudnionych, a także pozostałych osób znajdujących się zasięgu oddziaływania ryzyka wynikającego z pracy.

Ryzyko związane z pracą jest regulowane przepisami prawa pracy oraz powiązanimi ściśle z normami tej dziedziny przepisami prawa ubezpieczeń społecznych. Faktyczne następstwa ryzyka pracy w przypadku pracowników są regulowane przepisami ustawy z 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (dalej jako ustawa wypadkowa)⁵. Ustawa ta określa gwarancje prawne rekompensowania szkody osobom poszkodowanym (pracownikom) oraz granice odpowiedzialności podmiotów ponoszących ryzyko (pracodawców) za skutki zdarzeń faktycznych uznanych przez ustawodawcę za wypadki przy pracy, zdefiniowanych w art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej.

Przedmiotem artykułu jest zagadnienie ryzyka normatywnego w sferze pracy, regulowanej przepisami kodeksu pracy. Jest nim zagrożenie wypadkiem przy pracy. Przepis art. 234 § 1 k.p. określa obowiązki pracodawców w razie wystąpienia zdarzenia faktycznego, zdefi-

niowanego w art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej jako wypadek przy pracy. Natomiast art. 237¹ § 1 k.p. gwarantuje pracownikowi poszkodowanemu w wypadku przy pracy świadczenia z ubezpieczenia społecznego regulowane przepisami ustawy wypadkowej.

Sytuacja prawna innych osób poszkodowanych w wyniku uszczerbku na zdrowiu albo utraty życia w następstwie pracy jako ryzyka jest regulowana przepisami kodeksu cywilnego o czynach niedozwolonych (art. 435 k.c.) oraz innymi szczególnymi przepisami szeroko definiowanego prawa pracy i ubezpieczeń społecznych, odrębnie regulującymi status prawny osób aktywnych zawodowo.

Niniejsze rozważania o ryzyku wynikającym z pracy są ograniczone do zdarzeń faktycznych uznanych przez ustawodawcę i judykaturę za wypadki przy pracy. Pewnym *novum* w stosunku do dotychczasowych publikacji prawniczych poświęconych ryzyku oraz wypadkom przy pracy jest podejście do pracy jako ryzyka wystąpienia szkody na życiu lub zdrowiu człowieka występującego w roli społecznej pracownika.

We wcześniejszych publikacjach w zasadzie nie podejmowano próby przedstawienia pracy jako ryzyka normatywnego, którego skutkiem jest objęcie poszkodowanego lub członków jego rodziny ochroną socjalną, gwarantowaną przepisami prawa ubezpieczeń społecznych. Tymczasem ubezpieczenia od wypadku przy pracy mają jedną z najdłuższych tradycji w międzynarodowym systemie prawa powszechnych i obowiązkowych ubezpieczeń społecznych⁶.

³ DzU nr 78, poz. 483.

⁴ Tekst jedn. DzU 2004, nr 98, poz. 959 z późn. zm.

⁵ Tekst jedn. DzU 2009, nr 167, poz. 1322 z późn. zm.

⁶ Konwencja nr 17 MOP dotycząca odszkodowań za wypadki przy pracy, uchwalona 10 czerwca 1925 r., ustanawiała powszechnie obowiązujące warunki odszkodowania ofiarom wypadków przy pracy – *robotnikom, pracownikom umysłowym i uczniom zatrudnionym w przedsiębiorstwach, eksploatacjach i zakładach jakiegokolwiek bądź rodzaju, publicznych lub prywatnych* (art. 2 ust. 1). Powyższa konwencja nie miała zastosowania do wypadków w rolnictwie (art. 4). Odszkodowania dla ofiar nieszczęśliwych wypadków przy pracy lub z powodu pracy dla wszystkich pracowników najemnych w rolnictwie regulowała konwencja nr 12 MOP Ligi Narodów dotycząca odszkodowań za nieszczęśliwe wypadki w rolnictwie, uchwalona na trzeciej sesji Konferencji Ogólnej MOP Ligi Narodów w dniu 25 października 1921 r. Konwencja nr 17 MOP weszła w życie 1 kwietnia 1927 r., natomiast konwencja nr 12 MOP – 26 lutego 1923 r. Obydwie konwencje zostały zrewidowane w 1964 r. przez konwencję nr 121 MOP dotyczącą świadczeń w razie wypadków przy pracy i chorób zawodowych. Konwencja ta została uchwalona 8 lipca 1964 r. na czterdziestej ósmej sesji Konferencji Ogólnej MOP zebranej w Genewie 17 czerwca 1964 r. Konwencja nr 121 MOP weszła w życie 28 lipca 1967 r. Wymienione konwencje MOP zostały opublikowane w zbiorze: *Konwencje i zalecenia Międzynarodowej Organizacji Pracy 1919–1994. Tom I (1919–1966)*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996, s. 39 i nast. (konwencja nr 12), s. 55 i nast. (konwencja nr 17), s. 640 i nast. (konwencja nr 121).

W rozważaniach na temat ryzyka w prawie pracy koncentrowano się głównie na zagadnieniach dotyczących wyodrębnienia rodzajów ryzyka pracodawcy⁷ oraz opisu jednego rodzaju ryzyka – ryzyka osobowego⁸. W żadnej z wymienionych publikacji nie analizowano pracy, jej procesów i czynników oraz środowiska pracy jako samoistnych źródeł ryzyka. W pracach poświęconych wypadkom przy pracy⁹ i ich profilaktyce¹⁰ również nie zajmowano się problematyką ryzyka, jakie dla zdrowia i życia stwarza praca¹¹. Na przykład W. Szubert zajmował się ochroną pracy, a nie ochroną zdrowia i życia pracowników. Z tej przyczyny teoretyczne problemy związane z koncepcją pracy jako ryzyka zagrażającego zdrowiu i życiu pracowników były rozwiązywane przez judykaturę.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono wybrane orzecznictwo Sądu Najwyższego w sprawach odnoszących się do pojęcia wypadku przy pracy jako zdarzenia faktycznego, będącego skutkiem ryzyka, jakie dla zdrowia i życia pracownika stwarza praca.

Teza tego artykułu jest następująca: **praca jako działalność człowieka zmierzająca do wytworzenia określonych dóbr, materialnych i niematerialnych, łączy się z ryzykiem. Procesy, czynności pracy oraz jej środowisko stanowią zagrożenie dla pracowników, innych zatrudnionych oraz osób przebywających w miejscach pracy. Ochronne przepisy prawa pracy nie są w stanie zagwarantować osobom stykającym się z pracą pełnego i niezawodnego bezpieczeństwa.**

Z tej przyczyny przepisy prawa, oparte na koncepcji ubezpieczenia od szkód wyrządzo-

nych wypadkami przy pracy, zapewniają w jakimś stopniu osłonę socjalną pracownikom poszkodowanym w następstwie wypadków przy pracy. **Praca jest jednak ryzykiem, któremu nie można w pełni zapobiec.** Można jedynie podejmować próby mające na celu ograniczenie do minimum zagrożenia dla zdrowia i życia wynikającego z pracy.

Artykuł stanowi próbę oceny praktyki stosowania przepisów aktualnie obowiązującej ustawy wypadkowej przez judykaturę. Jego zadaniem jest uświadomienie prawnikom i innym osobom zawodowo zajmującym się sprawami bezpieczeństwa i higieny pracy zakresu i stopnia zagrożenia wynikającego z pracy. Zakres rozważań ograniczono do ryzyka normatywnego, albowiem szkoda na osobie pracownika w każdym systemie prawa pracy i ubezpieczeń społecznych stanowi konieczny skład legalnej definicji wypadku przy pracy.

Uraz lub śmierć pracownika wymienione w art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej są traktowane przez judykaturę jako skutki faktyczne ryzyka wykonywania pracy lub przebywania w środowisku pracy przez osobę poszkodowaną. Nastąpienie jednego z wymienionych zdarzeń faktycznych stanowi warunek konieczny do zakwalifikowania zdarzenia nagłego za wypadek przy pracy w rozumieniu obowiązujących przepisów prawa pracy i ubezpieczeń społecznych.

Uraz jest skutkiem organicznym zdarzenia faktycznego, uważanego za konkretny przypadek materializacji ryzyka, jakie stanowi praca dla zdrowia lub życia pracownika. Natomiast uszczerbek na zdrowiu oraz częściowa lub pełna utrata zdolności do świadczenia pra-

⁷ W. Sanetra, *Ryzyko osobowe zakładu pracy*, PWN, Warszawa 1971; Ł. Pisarczyk, *Ryzyko pracodawcy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008.

⁸ W. Sanetra, *Ryzyko...*, op. cit., s. 75 i nast.

⁹ J. Loga, *Wypadek przy pracy. Pojęcie prawne*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1981. Zob. też A.M. Świątkowski, *Zasada omnia aut nihil w społecznym ubezpieczeniu wypadkowym*, [w:] Z. Góral (red.), *Studia z prawa pracy. Księga pamiątkowa ku czci Docenta Jerzego Logi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007, s. 75 i nast.

¹⁰ T. Wyka, *Ochrona zdrowia i życia pracownika jako element treści stosunku pracy*, Difin, Warszawa 2003, s. 43 i nast. Wymieniona autorka uznaje wypadki przy pracy i choroby zawodowe za „skutki zagrożeń zawodowych”. Nie rozważa problematyki wypadków przy pracy w kategoriach ryzyka normatywnego. Cytuje statystyki „wypadkowości”.

¹¹ W. Szubert w książce *Ochrona pracy. Studium społeczno-prawne* (PWN, Warszawa 1966, s. 241–242) pisze o tendencji *bardzo rozciągniętego traktowania treści obowiązków, ciężących na pracodawcy w zakresie ochrony zdrowia i życia pracowników*. Wskazuje art. 24 dekretu z 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (tekst jedn. DzU 1958, nr 23, poz. 97) jako podstawę prawną odpowiedzialności zakładu pracy w razie naruszenia wszelkich przepisów mających na celu ochronę życia i zdrowia, a nie tylko przepisów bhp oraz zasad wynikających „z powszechnego doświadczenia”. Nie rozpatruje jednak odpowiedzialności pracodawców w kategoriach ryzyka normatywnego za skutki nieprzestrzeżenia przepisów oraz zasad ochrony zdrowia i życia pracowników.

cy są uważane przez ustawodawcę i judykaturę za następstwa socjalne wypadku przy pracy¹².

Praktyczny efekt ryzyka, które zmateriałizowało się w momencie wystąpienia uszczerbku na zdrowiu lub utraty życia przez poszkodowanego pracownika, jest traktowany przez ustawodawcę jako prawna przesłanka nabycia uprawnień przez poszkodowanego albo pozostałych przy życiu członków jego rodziny do majątkowych świadczeń odszkodowawczych – jednorazowego odszkodowania, którego wysokość jest uzależniona od stopnia doznanego uszczerbku oraz innych świadczeń ubezpieczeniowych: zasiłku chorobowego, świadczenia rehabilitacyjnego, zasiłku wyrównawczego, renty z tytułu niezdolności do pracy, renty szkoleniowej, renty rodzinnej i dodatku do renty rodzinnej dla sieroty zupełnej z tytułu ubezpieczenia wypadkowego.

Legalna definicja wypadku przy pracy

Za wypadek przy pracy ustawodawca uważa *nagle zdarzenie wywołane przyczyną zewnętrzną powodujące uraz lub śmierć, które nastąpiło w związku z pracą* (art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej). Normatywny związek nagłego zdarzenia faktycznego z uszczerbkiem na zdrowiu albo utratą życia przez poszkodowanego pracownika ma miejsce wyłącznie wtedy, gdy ryzyko wynikające z pracy zmateriałizowało się:

- 1) podczas lub w związku ze świadczeniem pracy przez pracownika, tzn. wtedy, gdy pracownik wykonuje zwykle czynności wchodzące w zakres rodzaju pracy określonej w umowie o pracę lub wykonuje związane z pracą polecenia przełożonych;
- 2) wykonuje, nawet bez polecenia pracodawcy, inne czynności zawodowe na rzecz pracodawcy, u którego jest zatrudniony;
- 3) pozostaje w dyspozycji pracodawcy w drodze do pracy i z pracy (art. 3 ust. 1 pkt 1–3 ustawy wypadkowej).

Ustawa wypadkowa operuje również pojęciem „ciężkiego wypadku przy pracy” (art. 3 ust. 5). W rozumieniu ustawodawcy ciężkim wypadkiem przy pracy jest nagłe zdarzenie faktyczne, w następstwie którego poszkodo-

wany pracownik utracił: wzrok, słuch, mowę, zdolności rozrodcze albo doznał innego uszkodzenia ciała lub rozstroju zdrowia naruszającego podstawowe funkcje organizmu. Status ciężkiego wypadku przy pracy mają również choroby wymienione w art. 3 ust. 5 ustawy wypadkowej, nieanalizowane w tym artykule. Nagłym zdarzeniem faktycznym uznanym za ciężki wypadek przy pracy są także: niezdolność do pracy w zawodzie albo trwale, istotne zezwolenie lub zniekształcenie ciała.

Z przytoczonej definicji ciężkiego wypadku przy pracy wynika, iż uraz wymieniony w art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej, jako skutek zmateriałizowania się ryzyka wywołanego pracą, ma miejsce również wtedy, gdy w organizmie poszkodowanego pracownika mają miejsce zmiany anatomiczne. Istotną cechą wypadku przy pracy jest nagłość materializacji ryzyka wywołanego pracą.

Według ustawodawcy wypadek przy pracy zasadniczo różni się od choroby zawodowej, która również jest klasyfikowana jako następstwo ryzyka wynikającego z pracy. Wypadek przy pracy jest jednorazowym zdarzeniem faktycznym, natomiast choroba zawodowa jest przedstawiana jako proces pogarszania się stanu zdrowia pracownika wywołany działaniem czynników szkodliwych dla zdrowia ludzkiego, występujących w środowisku pracy albo wynikających ze sposobów wykonywania pracy. Za chorobę zawodową ustawa wypadkowa uznaje chorobę zdefiniowaną w art. 235¹ k.p.

Nagłość wystąpienia uszczerbku na zdrowiu albo życiu poszkodowanego pracownika jest podstawową cechą wykorzystywaną przez ustawodawcę i judykaturę dla odróżnienia dwóch odrębnych następstw zmateriałizowanego ryzyka wynikającego z pracy, wywołujących przejściowe albo trwale ujemne następstwa dla zdrowia albo życia poszkodowanego pracownika.

Cechami normatywnymi wypadku przy pracy są: nagłość zdarzenia, zewnętrzność przyczyny zdarzenia oraz powiązanie przyczynowo-skutkowe między zdarzeniem a pracą. Powyższe ujęcie relacji określonego zdarzenia, powodującego skutek wymieniony w art. 3 ust. 1

¹² Uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2014 r., II UK 558/13, OSNP 2016, nr 2, poz. 24.

ustawy wypadkowej, mogłoby być odebrane jako sygnał o braku konieczności powiązania wcześniej wymienionych dwóch ustawowych przesłanek – nagłości i zewnętrzności zdarzenia faktycznego jako niezbędnych warunków uznania zdarzenia za wypadek przy pracy. Należy więc wyraźnie zaznaczyć, że wszystkie wymienione cechy uznane przez ustawodawcę jako konieczne, charakterystyczne cechy wypadku przy pracy, muszą występować w jednakowym stopniu między nagłością, zewnętrznością i związkiem przyczynowym zdarzenia faktycznego z pracą.

Przedstawienie pracy jako ryzyka, które zmaterializowało się w postaci zdarzenia faktycznego powodującego uraz albo śmierć pracownika, wymaga wykazania istnienia zależności między wymienionymi w art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej trzema koniecznymi składnikami ustawowej definicji wypadku przy pracy a jednym z dwóch wymienionych w powołanym przepisie skutków tego zdarzenia: urazu lub śmierci.

Ze względu na specyficzne podejście do pracy jako ryzyka utraty zdrowia lub życia w artykule omawiam dwie spośród trzech cech wykorzystanych przez ustawodawcę do scharakteryzowania zdarzenia nagłego za wypadek przy pracy. Są to: nagłość zdarzenia wypadkowego oraz zewnętrzna przyczyna. Związek zdarzenia z pracą w opracowaniu poświęconym pracy jako ryzyku utraty zdrowia albo życia przez pracownika nie budzi bowiem wątpliwości.

Nagłość zdarzenia wypadkowego

Ofiarą wypadku przy pracy może być każdy pracownik zarówno zdrowy, jak i chory. Decydującą przesłanką o dopuszczeniu pracownika do pracy jest posiadanie aktualnego zaświadczenia lekarskiego o zdolności do pracy. Powyższe wymaganie jest odbierane jako próba ustawodawcy zabezpieczenia pracodawcy przed ryzykiem wypadku przy pracy¹³. Jednakże sam

fakt, że pracodawcy nie można zarzucić zaniechań w kierowaniu pracownikami na wymagane badania lekarskie ani przypisać mu winy za wydanie wadliwego – z medycznego punktu widzenia – orzeczenia o zdolności do pracy lub, jak stanowi art. 229 § 4 k.p. „o braku przeciwwskazań do pracy na określonym stanowisku”, nie wyklucza uznania zdarzenia za wypadek przy pracy. Warunki pracy wykonywanej przez poszkodowanego pracownika mogą bowiem przyspieszyć samoistny proces chorobowy¹⁴. Stan zdrowia pracownika, który doznał wypadku przy pracy, nie ma znaczenia. Koniecznym warunkiem uznania zdarzenia faktycznego za wypadek przy pracy jest doznanie urazu, czyli uszkodzenia ciała powstałego wskutek czynnika zewnętrznego¹⁵.

Wprowadzenie przez ustawodawcę do definicji wypadku przy pracy przesłanki urazu nie wyklucza uznania pogorszenia stanu zdrowia jako wypadku przy pracy w rozumieniu art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej. Uszkodzenie organizmu, jako objaśnienie prawnego terminu „uraz”, obejmuje również pogorszenie stanu zdrowia. Określenie „uszkodzenie” jest używane dla oznaczenia uszczerbku na zdrowiu¹⁶. Uraz w rozumieniu analizowanego przepisu art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej jest terminem prawnym, stosowanym przez ustawodawcę dla opisanego zarówno zniszczenia tkanki lub narządu ciała człowieka oraz zaburzenia funkcji, jak i zmian czynnościowych w organizmie poszkodowanego pracownika¹⁷.

Rację ma Sąd Najwyższy, który stwierdził, że nie można rozłącznie (albo/albo) traktować urazu i pogorszenia stanu zdrowia poszkodowanego pracownika w tym sensie, że doznany uraz uzasadnia zakwalifikowanie zdarzenia do kategorii wypadku przy pracy w rozumieniu obowiązujących przepisów prawa, natomiast pogorszenie stanu zdrowia nie może być uznane za wypadek przy pracy w rozumieniu art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej.

¹³ A.M. Świątkowski, *Roszczenie o dopuszczenie do pracy w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Przebieg Sądowy” 2016, nr 2, s. 22.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2014 r., II UK 558/13, poz. 24, teza druga. Zob. także orzeczenia powołane przez A.M. Świątkowski w: *Roszczenie...*, op. cit., s. 21, przyp. 32.

¹⁵ *Mały słownik...*, op. cit., s. 805.

¹⁶ *Ibidem*, s. 870.

¹⁷ Uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2014 r., s. 222.

Podzielaam argumentację przytoczoną w uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2014 r., że *taki kierunek wykładni może spowodować, że pracownicy dotknięci samoistną chorobą nigdy nie będą mogli ustalić wypadku przy pracy, jeżeli od razu nie ujawni się uszkodzenie tkanki lub narządu ciała*¹⁸.

Nagłość zdarzenia faktycznego, które – po spełnieniu pozostałych przesłanek sformułowanych w ustawowej definicji wypadku przy pracy – może być uznane za wypadek przy pracy, jest ujmowana przez judykaturę w kategoriach czasowych. Przez dłuższy okres utrzymywał się w judykaturze precedens sformułowany przez Trybunał Ubezpieczeń Społecznych, który w orzeczeniu z dnia 19 września 1958 r. stwierdził, że zdarzenie nagle to takie, które zakończyło się w okresie nieprzekraczającym dniówki roboczej¹⁹.

Powyższe zapatrywanie zostało powtórzone w orzeczeniach Sądu Najwyższego wydawanych do końca ubiegłego stulecia²⁰. Sporadycznie zdarzały się w sprawach cywilnych przypadki odstępstwa judykatury od ustalonego pod koniec lat 50. XX wieku i obowiązującego przez niemal 50 lat standardu spełnienia cechy nagłości przez zdarzenia faktyczne, których ujemne skutki dla zdrowia poszkodowanego ujawniły się po upływie dniówki roboczej²¹.

Bardziej liberalne zapatrywania na temat nagłości zdarzenia faktycznego, które spełnia ustawowe wymagania wypadku przy pracy jako zdarzenia nagłego, sformułował Sąd Najwyższy w orzeczeniach wydanych w pierwszej dekadzie obecnego wieku²². Za wypadek przy pracy został uznany zawał mięśnia sercowego, wywołany długotrwałym oddziaływaniem niekorzystnych warunków pracy. Z przedstawionego nowego kierunku wykładni pojęcia nagłości zdarzenia faktycznego, jako konieczne-

go elementu legalnej definicji wypadku przy pracy, judykatura wyprowadziła wnioski, że nagłość zdarzenia nie musi mieć charakteru jednorazowego. Mimo powtarzalności szkodliwych dla organizmu pracownika oddziaływań czynników, z których żaden ujemny dla pracownika skutek w zwykłych warunkach nie powinien wystąpić, w judykaturze uznano za wypadek przy pracy ostatni element powtarzającego się zdarzenia faktycznego, który spowodował uszczerbek na zdrowiu poszkodowanego pracownika²³.

Powyższe zapatrywanie zostało zaakceptowane przez judykaturę. W uzasadnieniu wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2014 r. zaaprobowano stanowisko, według którego *wielokrotność podobnych, niezwykłych i nieprawdopodobnych sytuacji nie wyłącza możliwości uznania jednej z nich za wyczerpującą znamiona wypadku przy pracy*²⁴. Przeto każdy z oddziaływujących na organizm pracownika ujemnych czynników powodujących uraz lub śmierć może być uznany za nagłą przyczynę wypadku przy pracy. Wypadkiem przy pracy są więc zmiany w organizmie pracownika spowodowane zmęczeniem pracownika niekorzystającego – z przyczyn dotyczących pracodawcy – z przysługującego mu dobowego i tygodniowego odpoczynku i należnego corocznego wypoczynku – urlopu wypoczynkowego.

Według obecnie obowiązującej koncepcji nagłości zdarzenia – jako ustawowego elementu składowego legalnej definicji wypadku przy pracy – praca, jej procesy, czynniki oraz warunki jej wykonywania oddziałują na organizm pracownika przez dłuższy okres niż dniówka robocza nie stanowią przeszkody do zakwalifikowania jednostkowego zdarzenia faktycznego za wystarczający powód do uznania tego zdarzenia za wypadek przy pracy, jeżeli istotne pogorszenie stanu zdrowia pracowni-

¹⁸ Ibidem, s. 223.

¹⁹ TR III 149/58, OSPiKA 1960, nr 3, poz. 63.

²⁰ Wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 30 czerwca 1998 r., II UKN 24/99, OSNAPiUS 2000, nr 18, poz. 697; 8 grudnia 1998 r., II UKN 349/98, OSNAPiUS 2000, nr 2, poz. 78; 18 marca 1999 r., II UKM 523/98, OSNAPiUS 2000, nr 10, poz. 396.

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 listopada 1962 r., I CR 330/62, OSNCP 1964, nr 3, poz. 47.

²² Wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 1 grudnia 2000 r., II UKN 107/00, OSNAPiUS 2002, nr 14, poz. 342; 4 października 2006 r., II UK 40/06, OSNCP 2007, nr 19-20, poz. 291.

²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 1984 r., II PRN 2/84, OSPiKA 1985, nr 4, poz. 71 z glosą J. Logi.

²⁴ II UK 558/13, OSNP 2016, nr 2, poz. 24.

ka nastąpiło w ciągu doby roboczej, w której stwierdzono skutek wymieniony przez ustawodawcę w postaci urazu albo zgonu poszkodowanego pracownika.

Precedensowa definicja nagłości zdarzenia jako koniecznej cechy wypadku przy pracy, sformułowana w judykaturze ponad pół wieku temu, została w zasadzie zachowana. Mimo stwierdzenia dłuższego aniżeli dniówka robocza ujemnego oddziaływania pracy na organizm pracownika, decydujące znaczenie dla uznania zdarzenia faktycznego za wypadek przy pracy, którego następstwem jest uraz albo śmierć, jest wystąpienie czynnika powodującego ten skutek w dniu, w którym miało miejsce zdarzenie faktyczne poddane późniejszej klasyfikacji na podstawie wymagań sformułowanych przez ustawodawcę.

Według przedstawionej koncepcji nagłości zdarzenia powtarzające się, spowodowane pracą, długotrwałe przemęczenie pracownika niekorzystającego z odpoczynku i/lub wypoczynku uzasadnia uznanie zdarzenia faktycznego (urazu albo śmierci) za wypadek przy pracy w razie stwierdzenia, że w dniu zdarzenia pracownik nie korzystał z przysługującego mu odpoczynku. Tego typu zależność między skutkiem zdarzenia faktycznego a klasyfikacją prawną tego zdarzenia jako wypadku przy pracy należy w niektórych sytuacjach uznać za nieistotną. Nagłość zdarzenia – jako konieczna, ustawowa przesłanka, decydująca o zakwalifikowaniu urazu albo śmierci pracownika do wypadku przy pracy – występuje bez względu na to, czy wymieniony skutek wystąpił w okresie dniówki roboczej, czy też w okresie wypoczynku następującego po wcześniejszym oddziaływaniu na poszkodowanego pracownika szkodliwych warunków pracy, powodujących przemęczenie, a następnie wyczerpanie organizmu.

Z tego względu wniosek wyprowadzony z analizy dotychczasowego orzecznictwa przez Sąd Najwyższy w uzasadnieniu wyroku z dnia 23 września 2014 r., według którego *nawet w razie stwierdzenia dłuższego niż dniówka robocza oddziaływania na osobę ubezpieczoną szkodliwych*

*czynników, zwłaszcza przemęczenia pracą ponadmiarową, nie można byłoby odmówić zdarzeniu znamion nagłości*²⁵, uważam za uzasadniony.

Zewnętrzna przyczyna zdarzenia

W legalnej definicji wypadku przy pracy wyraźnie zaznaczono, że wewnętrzna, nawet nagła, przyczyna zdarzenia powodująca uraz albo śmierć pracownika nie może zostać uznana za wypadek przy pracy w rozumieniu art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej. Ustawodawca jednak nie określa kryteriów pozwalających odróżnić przyczyny nagłego zdarzenia, powodujące skutki wymienione w ustawie wypadkowej. Szczególnie trudno jest ocenić charakter (wewnętrzny lub zewnętrzny) przyczyny zdarzenia w razie zbiegu przyczyn, wewnętrznej (samoistnego schorzenia organizmu) i zewnętrznej spowodowanej działaniem sił przyrody, wprawiających w ruch urządzenia lub narzędzia pracy oraz procesów albo czynników pracy bądź niezawinionych przez poszkodowanego błędów osób trzecich, czy nawet poszkodowanego pracownika.

W uchwale składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 11 lutego 1963 r.²⁶ podkreślono, że sama praca oraz wysiłek związany z jej wykonywaniem mogą stanowić zewnętrzną przyczynę wypadku. Pod pojęciem pracy Sąd Najwyższy rozumiał normalne, codzienne czynności wynikające z rodzaju pracy uzgodnionej przez strony stosunku pracy i oznaczone w umowie o pracę. Wysiłek łączący się z wykonywaniem obowiązków pracowniczych powinien być oceniany przez właściwe organy administracyjne rozważające, czy zdarzenie faktyczne może zostać uznane za wypadek przy pracy, obowiązane do uwzględnienia indywidualnych właściwości psychofizycznych poszkodowanego pracownika w dniu zdarzenia.

Nie bez znaczenia jest również przypadek zbiegu przyczyn, zewnętrznej i wewnętrznej, klasyfikowanego zdarzenia faktycznego. Z reguły każdej pracy wykonywanej przez pracownika towarzyszy wysiłek oraz napięcie psychiczne. W zależności od indywidualnych

²⁵ II UK 558/13, OSNP 2016, nr 2, poz. 24, s. 225.

²⁶ III PO 15/62, OSNCP 1963, nr 10, poz. 215.

właściwości psychofizycznych konkretnego pracownika uwarunkowania łączące się z pracą mogą lub nie – w zależności od predyspozycji poszczególnych pracowników – być klasyfikowane jako wypadki przy pracy. Zatem nie odbiegający od przeciętnych standardów wysiłek fizyczny i napięcie psychiczne stanowią zagrożenie dla słabszego organizmu człowieka, dotkniętego samoistnym schorzeniem. Stan chorobowy może więc być potraktowany jako współprzyczyna zdarzenia faktycznego. W takim przypadku o ocenie zdarzenia decyduje stopień udziału każdej z dwóch przyczyn, zewnętrznej i wewnętrznej, które łącznie doprowadziły do powstania jednego z dwóch skutków (urazu albo śmierci) wymienionych w art. 3 ust. 1 definicji wypadkowej.

Zapatrywania judykatury w tej sprawie nie są jednolite. Sąd Najwyższy uważał, że:

- 1) tylko ponadprzeciętna kumulacja negatywnych dla organizmu pracownika zagrożeń może być uznana za zewnętrzną przyczynę zdarzenia definiowanego jako wypadek przy pracy²⁷;
- 2) ocena ryzyka wynikająca z pracy, jej czynników i procesów oraz środowiska pracy powinna uwzględniać indywidualne predyspozycje i odporność (wytrzymałość) poszkodowanego pracownika²⁸.

W uzasadnieniu wyroku z dnia 23 września 2014 r.²⁹ Sąd Najwyższy opowiedział się za pierwszą, z dwóch diametralnie różnych wymienionych wyżej tendencji klasyfikowania przyczyny zdarzenia faktycznego, powodującego uraz albo zgon poszkodowanego pracownika. Według Sądu Najwyższego *zewnętrznej przyczyny nie stanowi codzienna, nawet ciężka praca fizyczna, jeżeli w dniu zdarzenia nie nastąpiły nadzwyczajne okoliczności w jej świadczeniu*³⁰. Tym nadzwyczajnym wydarzeniem może być np. nadmierne przemęczenie pracownika zatrudnionego w godzinach nadliczbowych. Praca wymagająca znacznego wysiłku fizycznego, obciążająca psychicznie, ponadto wykonywana w po-

jednynkę w niedostatecznie przystosowanym pomieszczeniu w systemie 12-godzinnej pracy we wszystkie dni tygodnia, łącznie z dniami ustawowo wolnymi od pracy, na nocnej zmianie uznana została za zewnętrzną przyczyną zdarzenia faktycznego, które kwalifikowało się do uznania zdarzenia faktycznego za wypadek przy pracy. W tym przypadku kumulacja zewnętrznych przyczyn przeważała nad przyczyną wewnętrzną, jaką było samoistne schorzenie, na jakie cierpiał poszkodowany pracownik. Przeważała przeto Sąd Najwyższy orzekł, że wprowadzenie do definicji wypadku przesłanki urazu nie jest równoznaczne z zakwalifikowaniem istotnego pogorszenia stanu zdrowia jako wypadku przy pracy³¹.

Uwagi końcowe

Każda praca może być uznana za zagrożenie dla zdrowia lub życia pracownika. Ponieważ praca jest ryzykiem, którego nie można wyeliminować, w przepisach prawa pracy i ubezpieczeń społecznych sformułowana została normatywna zasada pełnego ryzyka pracodawcy za szkodę, jaka nastąpić może na zdrowiu lub życiu pracowników.

Ustawodawca, konstruując legalną definicję wypadku przy pracy, postąpił według reguły *omnia causa fiunt*. Koniecznym warunkiem wykorzystania tej zasady w postępowaniu o ustalenie charakteru prawnego zdarzenia faktycznego lub zasądzenie od pracodawcy zatrudniającego w chwili wypadku poszkodowanego pracownika jednorazowego odszkodowania oraz przyznanie innych świadczeń majątkowych i usług socjalnych ofierze wypadku lub – w razie jego śmierci – uprawnionym członkom jego rodziny, jest dopełnienie wymagań określonych w art. 3 ust. 1 ustawy wypadkowej – nagłości i zewnętrżności zdarzenia faktycznego, przedstawionego w niniejszym artykule.

²⁷ Wyroki Sądu Najwyższego z dnia: 11 lutego 1999 r., II UKN 472/98, OSNAPiUS 2000, nr 7, poz. 293; 14 grudnia 2000 r., I PKN 70/00, OSNAPiUS 2000, nr 11, poz. 262.

²⁸ Wyroki SN z dnia: 30 czerwca 1999 r., II UKN 22/99, OSNAPiUS 2000, nr 18, poz. 696; 19 czerwca 2001 r., II UKN 419/00, OSNP 2003, nr 5, poz. 136.

²⁹ II UK 558/13, OSNP 2016, nr 2, poz. 24.

³⁰ Ibidem, s. 229.

³¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2014 r., II UK 558/13, teza pierwsza, OSNP 2016, nr 2, poz. 24.

LITERATURA

- Black H.C., *Black's Law Dictionary. Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern*, West Publishing Co., St. Paul, Minn. 1983.
- Konwencje i zalecenia Międzynarodowej Organizacji Pracy 1919–1994, Tom I (1919–1966)*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1996.
- Loga J., *Wypadek przy pracy. Pojęcie prawne*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1981.
- Pisarczyk L., *Ryzyko pracodawcy*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008.
- Sanetra W., *Ryzyko osobowe zakładu pracy*, PWN, Warszawa 1971.
- Świątkowski A.M., *Rozszerzenie o dopuszczenie do pracy w orzecznictwie Sądu Najwyższego*, „Przegląd Sądowy” 2016, nr 2.
- Świątkowski A.M., *Zasada omnia aut nihil w społecznym ubezpieczeniu wypadkowym*, [w:] Z. Góral (red.), *Studia z prawa pracy. Księga pamiątkowa ku czci Docenta Jerzego Logi*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2007.
- Szubert W., *Ochrona pracy. Studium społeczno-prawne*, PWN, Warszawa 1966.
- Wyka T., *Ochrona zdrowia i życia pracownika jako element treści stosunku pracy*, Difin, Warszawa 2003.

AKTY PRAWNE

- Konwencja nr 12 MOP Ligi Narodów dotycząca odszkodowań za nieszczęśliwe wypadki w rolnictwie z dnia 25 października 1921 r.
- Konwencja nr 17 MOP dotycząca odszkodowań za wypadki przy pracy z dnia 10 czerwca 1925 r.
- Konwencja nr 121 MOP dotycząca świadczeń w razie wypadków przy pracy i chorób zawodowych z dnia 8 lipca 1964 r.
- Dekret z dnia 25 czerwca 1954 r. o powszechnym zaopatrzeniu emerytalnym pracowników i ich rodzin (tekst jedn. DzU 1958, nr 23, poz. 97).
- Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r. (DzU nr 78, poz. 483).
- Ustawa – Kodeks pracy z dnia 26 czerwca 1974 r. (tekst jedn. DzU 2004, nr 98, poz. 959 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 30 października 2002 r. o ubezpieczeniu społecznym z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych (tekst jedn. DzU 2009, nr 167, poz. 1322 z późn. zm.).

ORZECZNICTWO

- Wyrok Trybunału Ubezpieczeń Społecznych z dnia 19 września 1958 r. (TR III 149/58, OSPiKA 1960, nr 3, poz. 63).
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 3 listopada 1962 r. (I CR 330/62, OSNCP 1964, nr 3, poz. 47).
- Uchwała składu siedmiu Sądów Najwyższego z dnia 11 lutego 1963 r. (III PO 15/62, OSNCP 1963, nr 10, poz. 215).
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 5 kwietnia 1984 r. (II PRN 2/84, OSPiKA 1985, nr 4, poz. 71 z głosem J. Logi).
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 30 czerwca 1998 r. (II UKN 24/99, OSNAPiUS 2000, nr 18, poz. 697).
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 8 grudnia 1998 r. (II UKN 349/98, OSNAPiUS 2000, nr 2, poz. 78).
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 1999 r. (II UKM 523/98, OSNAPiUS 2000, nr 10, poz. 396).
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 2000 r. (II UKN 107/00, OSNAPiUS 2002, nr 14, poz. 342).
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 4 października 2006 r. (II UK 40/06, OSNCP 2007, nr 19-20, poz. 291).
- Wyroku Sądu Najwyższego z dnia 23 września 2014 r. (II UK 558/13, OSNP 2016, nr 2, poz. 24).

Labour as an Insurance Risk

ANDRZEJ MARIAN ŚWIĄTKOWSKI
retired Professor of Jagiellonian University in Cracow
Jesuit University in Cracow

SUMMARY: *Due to the fact that labour risk cannot be eliminated in the Polish labour and social security law the principle of total risk in case of industrial injury was introduced. So called the principle of normative risk depends on two specific elements of industrial injury defined in art. 3 sec. 1 of the act on industrial injuries of October 30th, 2002: rapidness and outwardness.*

KEY WORDS: *industrial injury, labour, insurance risk, legal responsibility, financial compensation*